

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 21 квітня 2020 року)

Суми
2020

ЗЬОМЕНКО М. В.
студент ННІ права СумДУ
(наук. керівник: к.і.н., доц. Зякун А. І.)

Від приватної колекції до музею: історія зібрань Ханенків

Одним із напрямків національно-культурного відродження України в XIX ст. стало формування українцями приватних зібрань та колекцій історико-культурного призначення. На відміну від російських територій, де заснування перших музеїв мало державний характер, бо створювалися за кошти імператорської родини, в Україні формування музейництва мало приватний характер. За особистою ініціативою українське дворянство, що мало родинні зв'язки з польським, литовським, молдавським та російським дворянством почало формувати власні приватні колекції, тим самим формуючи музейну справу на Україні. Прикладом такої кропіткої роботи по збиранню власної колекції є діяльність меценатів сім'ї Ханенків.

Богдан Іванович Ханенко народився у січні 1849 р. на Чернігівщині і походив з давнього українського козацько-дворянського роду. Активно займався громадською діяльністю і паралельно із цим захоплювався старожитністю та творами світового мистецтва. Найбільшою заслугою Богдана Івановича є заснування музейної колекції світового мистецтва, яку він заповів громаді міста Києва. Протягом 40-ка років він збирав колекцію, яка вважалася найкращим приватним зібранням в Російській імперії. Проживаючи у Петербурзі, він купує перші художні твори. Подорожуючи Європою, активно відвідує аукціони у Відні, Берліні, Варшаві, Парижі, Флоренції. Ханенко підтримував ділові та дружні стосунки із відомими

європейськими та вітчизняними мистецтвознавцями – В. Бодє, М. Флідлендером, М. Біляшівським, А. Праховим та ін. Також колекціонує пам'ятки Близького та Далекого Сходу, Стародавнього Світу.

Свій маєток у Києві в 1890-х роках Б. Ханенко облаштував під потреби зберігання і презентації колекції, бо на його думку «Шедеври геніїв...не повинні належати лише тим, хто ними володіє, художні твори – спадщина, яка належить всім» [5, с.99]. У 1904 р. за ініціативи Богдана Ханенка, на основі зібрань його колекції, в Києві було відкрито перший музей загального доступу, зараз це Національний Художній музей України.

Після смерті Богдана Ханенка у 1917 р. музейну справу продовжила його дружина Варвара Ханенко. Сама Варвара народилася на Сумщині і належала до родини відомих українських меценатів – Терещенків. Як і чоловік, вона займалась благодійністю і колекціонерською діяльністю, а після смерті чоловіка продовжила керувати музеєм. У 1917 р. вона здійснюючи останню волю чоловіка – перетворила зібрану художню колекцію в Києві на загальнодоступний музей. Цікаво те, що окрім свого мастку Богдан Ханенко заповів також будинок за адресою Терещенківська №13. Ця споруда, знаходилася поруч з музеєм, і могла б забезпечити розширення музейної колекції. Проте одним з декретів радянської влади нотаріальні документи дорадянського періоду були визнані недійсними і в 1919 р. музей Ханенків було націоналізовано. На прохання Варвари Ханенко у 1921 р. його було підпорядковано Українській Академії Наук. До самої своєї смерті, у травні 1922 р., Варвара не полишала колекцію і опікувалася музеєм.

Протягом ХХ століття склад колекції постійно змінювався. У 20-ті роки музей був науковим центром, тут працювали провідні дослідники, археологи Києва. Наприклад, Сергій Гіляров створив аспірантуру при музеї [4]. Також серед

співробітників та директорів музею були такі відомі діячі культури, як Г. Лукомський, М. Макаренко, І. Врона та інші.

У 1924 р. «за відсутності у Ханенка революційних заслуг перед пролетарською культурою» імена Ханенків було прибрано з назви музею. Подальша доля зібрань Ханенків була трагічною. Зокрема, наприкінці 1920-х – у 30-ті роки найкращі експонати київських музеїв, у тому числі й музею Ханенків, були відібрані на продаж за кордон. Значна кількість з тих творів мистецтва до нині перебувають за кордоном. Втім деяка частина вилучених експонатів з невідомих причин так і не була продана, а залишилася на території Росії. Наприклад унікальний бронзовий водолій, створений в Ірані 1206 р., опинився у фондах Ермітажу [1]. До того ж у 1915 р. значна частина експонатів була евакуйована до Москви, щоб захистити їх від війни. У 1921 р. їх відкрили, після чого частина експонатів зникли невідомо куди. Іншу ж частину розділили по музеям Росії. Згодом, частина експонатів повернулася на Україну. Далі значна кількість творів з колекції Ханенків була розділена по музеям України: Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка, Київська картинна галерея та ін. [5, с. 100-101]

Однак найбільших втрат колекція зазнала під час німецької окупації у 1941-1943 роках. До Уфи та Саратова вдалося евакуювати найціннішу частину зібрання. Те, що не встигли евакуювати, було розграбовано німецькою окупаційною владою. За свідченнями очевидців картини були вирізані з рам і стан музею після пограбування був катастрофічним [5, с. 102]. До сьогодні музей докладає зусилля для пошуку і повернення вивезених цінностей. Зокрема картина Луї Гудро, вивезена окупаційною владою, у 2020 році була повернута назад в Україну [2].

Зараз історично-мистецьке значення приватних музеїв в Україні знову зростає. Завдяки реставрації 1987-1998 рр. особняк Ханенків вдалося наблизити до початкового вигляду. А в 1999 р. до назви Музею було повернуто ім'я засновників,

колекція зібрань Ханенків почала доповнюватись. Зараз Музей займає два будинки. Колекція мистецтва Європи розміщена в мастку Варвари та Богдана Ханенків по вулиці Терещенківській 15, де на верхніх поверхах розташувалися наукові відділи, а внизу будівлі – фонди та бібліотека. У будинку поруч, по вулиці Терещенківській 17, представлена колекція мистецтва Азії [4].

У фондах музею є невелике зібрання сучасного мистецтва: низку робіт було подаровано в ХХ – на початку ХХІ століття, але гучних імен на зразок Малевича або Далі серед них немає. На думку дослідників Музею Ханенків у цьому є частка впливу політики радянського часу, що поширювала штучну провінціалізацію – усі цінні предмети перенаправлялися в Ленінград або Москву, бо регіональні музеї не мали конкурувати з центральними.

Сучасна експозиція Музею значно розширилась завдяки залам мистецтва країн Сходу, які були відкриті в 2006 році. Цінними внесками до азійського зібрання Музею стали дарунки 1990-х та 2000-х років від меценатів, Василя Новицького, Олександра Фельдмана. Зокрема О. Фельдман подарував музею 12 фігурок окімоно, які є елементами японської культури, а В. Новицький (австрієць українського походження) в дарунок музею передав тибетську буддійську ритуальну чашу. Значну діяльність провів Максим Попов, який за власний кошт зібрав та видав записки Богдана Ханенка. Експерти оцінюють цю роботу у 150 тисяч гривень [3].

Як бачимо подружжя Ханенків поклали все життя на збирання своєї колекції. Зробивши з неї відкритий Музей вони дбали про популяризацію світових культурних надбань та вивчення українського минулого.

1. Ганна Рудик. Історія колекції музею Ханенків [Електронний ресурс]. URL: <https://khanenkomuseum.kiev.ua/uk/pro-musey/istoriya/istoriya-kolektsii> (дата звернення 27.03.2020)

2. Живкова Олена. Втрачена картина Гудро повертається із США до Музею Ханенків // Музейний простір. 2020. № 21 лютого [Електронний ресурс]. URL: <http://prostir.museum/ua/post/42646> (дата звернення 03.04.2020)

3. Матвійчук Ярина. Музею Богдана і Варвари Ханенків – 90 років! [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1761157.html> (дата звернення 03.04.2020)

4. Музей Ханенків: від приватної колекції до інституції. [Електронний ресурс]. URL: <https://supportyourart.com/ridnykraj/khanenko-museum> (дата звернення 29.03.2020)

5. Ханенко Б. І. Спогади колекціонера / Заг. ред. В. І. Виноградова та ін.; Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків. Київ: Дзеркало світу, 2008. 160 с. [Електронний ресурс]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00004078.